

УДК 378:791](477)

*Безручко Олександр Вікторович,
доктор мистецтвознавства,
доцент кафедри режисери телебачення
факультету кіно і телебачення
Київського національного університету культури і мистецтв*

НЕПОСТАВЛЕНІ ФІЛЬМИ ГНАТА ГНАТОВИЧА ІГНАТОВИЧА У 30-ТІ РР. ХХ СТ.

У цій статті досліджено невідомі сторінки творчої діяльності на Київській кіностудії художніх фільмів у 30-х рр. ХХ ст. одного з улюблених учнів Леся Курбаса та Олександра Довженка, видатного українського актора, режисера театру і кіно, педагога Гната Гнатовича Ігнатовича (17. 11. 1898, Немирів Вінницької обл. – 16. 01. 1978, Ужгород) – робота у фільмах «Батьківщина», «Дружба» та «Катерина».

Ключові слова: Гнат Ігнатович, Київська кіностудія художніх фільмів, кінематограф, режисер, «Інтриган», «Багата наречена», «Батьківщина», «Дружба», «Катерина».

В этой статье исследованы неизвестные страницы творческой деятельности в Киевской киностудии художественных фильмов в 30-х гг. ХХ в. одного из любимых учеников Леся Курбаса и Александра Довженко, известного украинского актера, режиссера театра и кино, педагога Игната Игнатьевича Игнатовича (17.11.1898, Немиров Винницкой обл. – 16.01.1978, Ужгород) – работа в фильмах «Родина», «Дружба» и «Екатерина».

Ключевые слова: Игнат Игнатович, Киевская киностудия художественных фильмов, кинематограф, режиссер, «Интриган», «Богатая невеста», «Родина», «Дружба», «Екатерина».

In this article investigational the unknown pages of creative activity in the Kyiv film studio of feature films in 30th of XX century of one of favourite students of Les Kurbas and Oleksandr Dovzhenko, famous Ukrainian actor, stage-director of theatre and cinema, teacher Gnat G. Ignatovich (17.11.1898, Nemiriv, Vinnytsya reg. – 16.01.1978, Uzhhorod) – his work in films «Motherland», «Friendship» and «Catherine».

Key words: Gnat Ignatovich, Kyiv film studio of feature films, cinema, stage-director, «Schemer», «Rich fiancée», «Motherland», «Friendship», «Catherine».

Актуальність цього дослідження зумовлена потребою вивчення творчої спадщини провідних українських митців, які з тих чи інших причин опинилися поза зоною уваги вітчизняних мистецтвознавців і культурологів.

Проблема, якій присвячується дослідження полягає в тому, що українськими мистецтвознавцями, окрім Л. Госейка [4], О. Ігнатович [8] та О. Безручка [2] майже не

досліджувалася кінематографічна діяльність уславленого українського актора, режисера театру і кіно, мистецького педагога Гната Гнатовича Ігнатовича (справжнє прізвище Балінський) (17 листопада 1898 року, Немирів Вінницької обл. – 16 січня 1978 року, Ужгород), який був одним із найкращих учнів і сподвижників Л. С. Курбаса та О. П. Довженка.

Отже, визначимо мету статті: дослідити та проаналізувати сторінки життя, кінематографічної творчості і педагогічної діяльності уславленого українського актора, режисера і педагога Г. Г. Ігнатовича.

Науковими завданнями цієї статті є дослідження життєвого і творчого шляху Г. Г. Ігнатовича у др. пол. 30-х рр. ХХ ст. на Київській кіностудії художніх фільмів; проаналізувати специфіку творчої діяльності в радянському кінематографі у 30-х рр. ХХ ст.; навести список тогочасних кіноакторських і режисерських робіт Г. Ігнатовича на Київській кіностудії художніх фільмів; реконструювати невідомі сторінки творчої діяльності Г. Ігнатовича – намагання реалізуватися в якості режисера-постановника з фільмами «Батьківщина», «Дружба» та «Катерина».

1934 р. Ігнатович потрапив на Київську кінофабрику до режисера Якова Урінова на фільм «Інтриган» в якості виконавця однієї з основних ролей – ветеринара Караульченка, проте в подальшому став ще й асистентом режисера.

Під час масштабної боротьби з формалізмом в СРСР у 1936 р. ця стрічка (разом із фільмами І. Кавалерідзе «Прометей» та А. Роома «Суворий юнак») була оголошена формалістичною і, відповідно, антирадянською. Керівник радянської кінематографії Б. З. Щумяцький у виступі «Проти формалізму і натуралізму» розгромив стрічку Я. Урінова: «В фільме «Інтриган», наприклад, изображается нелепая история с конем, который мешает любви, расстраивает свидание и, наконец, исчезает из конюшни. В чем порок этой вещи? Тема могла послужить основанием для неплохой и смешной комедии, но растянутость фильма, плохая актерская игра, сусальность режиссерской трактовки и плохая музыка губят фильм» [15].

Зрозуміло, що після цього найвищий український кінематографічний керівник – новий голова «Українфільму» М. П. Ткач в контексті критики фільму А. Роома «Суворий юнак» вже априорі серед поганих називав стрічку «Інтриган»: «Печальная история. Она тем печальнее, что такие истории происходят в киевской студии далеко не впервые. «Прометей»... «Интриган»... «Однажды летом»... «Счастливы финиш»... Цепь неудач. Серые, идейно и художественно слабые, а то и совершенно негодные вещи» [18].

Автор сценарію стрічки «Інтриган» С. Лазурін під час триденного зібрання творчого активу Київської кінофабрики на початку 1936 р., присвяченого боротьбі з формалізмом і розбору «формалістичних помилок» у фільмі І. Кавалерідзе «Прометей» був вимушений виправдовуватися за власні «помилки»: «У моєму сценарії «Інтриган» жива дійсність потонула і у видуманій з голови комедійній схемі. Люди в сценарії намічені слабше, ніж літаки і кінь. Режисер поглибив мої помилки і зробив оперету просто жанром, ще більше підкресливши умовні характери і, крім того, ще вніс у фільм свій поганий смак» [19, с. 2].

У сталінські роки, зазвичай, карали основних творців кінофільмів, які потрапляли у немилість до керівництва. Допоміжні ж творчі одиниці на кшталт асистентів режисерів,

як це відбулося у випадку роботі Г. Ігнатовича у стрічці Я. Урінова «Інтриган», продовжували працювати далі.

1936 р. Гнат Ігнатович почав працювати асистентом московського режисера Івана Пир'єва, який був присланий у Київ допомагати піднімати «українське кіно». Як повідомлялося, 14 квітня 1936 р. в газеті «Пролетарська правда» у статті «Добре живимо» – нова картина режисера І. Пир'єва»: «Разом з сценаристами і асистентами – І. Ігнатовичем і К. Жуком ми виїдемо до колгоспів України» [5]. «Добре живимо» – це робоча назва картини, яка виражала головне побажання найвищих партійних функціонерів показати українцям, що колишні незаможники в колгоспах стали жити краще. Музична комедія повинна була стерти з пам'яті народу спогади про Голодомор. Проте така пряломінійна назва була доречною для агіток 20-х рр. і викликала не зовсім позитивні асоціації у гострого на слова українського селянства, тому дуже скоро стрічці було повернуто стару назву, а тому 1937 р. ця картина Івана Пир'єва вийшла під більш політично нейтральною та милозвучнішою для українського вуха назвою «Багата наречена».

Як видно із цієї цитати, Г. Ігнатович працював із вже згадуваним асистентом К. Жуком, якого І. Пир'єв привіз у Київ із Москви. Тобто столичний режисер, який мав першочергове право відбирати найкращих місцевих фахівців для своєї постановки, був настільки впевнений у високому професіоналізмі Гната Ігнатовича, що взяв його у свою команду. Крім того, Ігнатовичу доручили «відповідальну роботу над українським варіантом «Багатої нареченої» [3].

Його високий режисерський професіоналізм був гідно оцінений дирекцією Київської кінофабрики і керівництвом «Українфільм», а тому вже на початку червня 1936 р. Г. Ігнатович потрапив в ювілейний план роботи кінофабрики на 1937 р. як режисер-постановник (пропускаючи проміжні щаблі відразу після асистента режисера!) стрічки «Батьківщина»: «Про людей німецького колгоспу, що знайшли в Радянському Союзі свою справжню вітчизну» [17]. У цьому ж ювілейному плані на останній двадцять шостій позиції було зафіксовано стрічку «Тарас Бульба», яку повинні були знімати члени режисерської лабораторії Олександра Довженка на чолі зі своїм майстром. У самого Довженка на першій позиції стояв замовлений Сталінінм фільм «Щорс». Знімати фільми 1937 р. було дуже почесне, адже він був ювілейним – виповнювалося двадцять років від перемоги Великої Жовтневої революції. Проте на заваді як першому самостійному фільму Г. Ігнатовича, так і, до речі, творчо-наставницьким планам О. Довженка в режисерській лабораторії стала «троцькістська чистка» Київської кінофабрики восени 1936 р., внаслідок якої було заарештовано тогочасного директора кінофабрики П. Нечеса, керівника «Українфільму» Левіта та деяких режисерів-лаборантів: М. Сасіма, Т. Ференца та ін.

Після цих та ще багатьох арештів про власний дебют, як сказано в одній «викривальній» статті, «учню фашистського запродавця Курбаса», у ювілейний рік довелося забути. Автори цитованої статті намагалися представити надання право знімати фільм Ігнатовичу як його черговий «злочин» перед радянською владою: «У колишніх керівників студії Ігнатович був на першому місці в списку тих, що мають одержати самостійну поставу» [3].

У власноруч написаній автобіографії Г. Ігнатовича від 17 лютого 1945 р. серед кіноробіт він вказав таємничу стрічку «Дружба», яка стоїть між фільмами «Війна починається» (1938) та «Щорсом» (1939) [14, арк. 3 зв.]. Проте в ним же заповненій творчій картці ця стрічка не вказана [14, арк. 4]. Можливо мається на увазі інша назва стрічки «Батьківщина», з якою він повинен був запуснитися як режисер-постановник.

Автор дослідження провів пошук тогочасних стрічок із назвою «Дружба». У журналі «Радянське кіно» за вересень 1936 р. було вміщено фото, під яким стояв підпис: «Л. Горюнов у фільмі «Дружба». Реж. Ю. Васильчиков. «Союздетфільм» [10]. Це фото ілюструвало статтю А. Азаріна «В кіностудіях «Союздитфільму», у якій він, між іншим, розповідав про стрічку «Дружба»: «У червні 1936 р. утворено спеціальну організацію «Союздитфільм». Дитяча кінематографія одержала потужну виробничу базу. <...> Маргарита Барська поставила завдання закінчити картину у грудні цього року. <...> Зйомки повинні закінчитися 27 жовтня (1936 р. – О. Б.). <...> Трохи пізніше за Барську зйомки картини «Дружби» почав режисер Ю. Васильчиков. Картина покаже дружбу дітей різних національностей, дружбу з бійцями та командирами Червоної армії, з колгоспниками. Місце дії майбутнього фільму – прикордонна смуга однієї з радянських областей.

Ворог таємно переходить кордон і викрадає таджичку піонерку Ай-Гуль. Про її страждання, про її звільнення за допомогою закордонних трудящих та про те, як допомогли їй юні друзі, розповість цей пригодницький фільм.

За задумом режисера, фільм повинен виховувати у юного глядача почуття сміливості та спритності, прищеплювати пильність, бажання охороняти свою улюблену батьківщину. Більша частина картини знімається на натурі. Для натурних зйомок вибрані багаті краєвидами місця в горяній Киргизії біля озера Іссик-Куль, у підгір'ї Тянь-Шань. Фільм знімає оператор Б. Монастирський, музику до картини пише композитор К. Корчмарьов. Текст пісень поета О. Безименського. Фільм «Дружба» повинен бути закінчений до першого березня 1937 року» [1]. У цьому ж журналі був вміщено ще один кадр з фільму «Дружба», під яким стояв підпис: «Учень московської школи Ті-Хун в ролі Фу з фільму «Дружба». Союздетфільм (Москва)» [20].

Проте працювати в Москві на кіностудії «Союздитфільм» у стрічці Ю. Васильчикова «Дружба» Г. Ігнатович не міг, оскільки в цей час був задіяний на зйомках «Багатої нареченої»: «Вже закінчили знімати більшу частину літньої природи у колгоспі села Яблуневе (Київська область).

Тепер знімається у павільйоні декорація «Вагон тракториста всередині», потім зніматиметься декорація «Куток сільського парку культури і відпочинку», велика панорама «Гонитва діда за Ковінькою» та ін. Усі декорації у павільйоні будуть зняті протягом жовтня і листопада» [12]. Проте несприятливі погодні умови та ще деякі «негативні нюанси» 1936 р. призвели до розтягування зйомок «Багатої нареченої на 1937 р., про що повідомляв директор Київської кіностудії С. Орелович: «Фільм «Багата наречена» був запущений у виробництво ще влітку 1936 р. Група не встигла зняти природу протягом літа, бо несприятлива погода стала на перешкоді їй, і тому фільм вийде в 1937 р.» [13, с. 29]. У тогочасній хроніці «Українфільму» за др. пол. 1936 р. повідомлялися прізвища асистентів режисера, що були задіяні на зйомках фільму «Багата наречена»: «Ігнатович, Язиканов та Жук» [21].

Проте Ігнатович міг бути задіяним (асистентом режисера чи співрежисером (другим режисером)) на картині Шелонцева «Дружба», яку планували запустити у 1937 р., проте закінчена вона повинна була аж у 1938 р. Таким чином, після закінчення роботи в «Багатій нареченій» на Київській кіностудії, Г. Ігнатович міг деякий час попрацювати на картині «Дружба» на Одеській кіностудії. Тим більш, що обидві українські кіностудії належали до єдиного кінотресту «Українфільм».

Наприкінці 1936 р. директор Одеської кіностудії Сквирський був знятий зі своєї посади (директор Київської кіностудії Нечеса був звільнений на кілька місяців раніше). У статті «На шляху до оздоровлення» Х. Зільберман розповідав про нове керівництво Одеської кіностудії, яке в межах «оздоровлення» студії планувало запустити у виробництво декілька фільмів, серед яких був сценарій Любимової «Дружба» (інша назва – «Найранішню весною»): «В конце 1936 года бывший директор одесской киностудии Сквирский был снят с работы, как не обеспечивший правильного руководства студией, за отсутствие бдительности, за срыв плана и т. п. <...> Новый директор студии тов. Большунов, секретарь парткомитета тов. Денисов и председатель месткома тов. Литвак от имени коллектива студии взяли на себя большие и серьезные обязательства.

В студии (Одеській кіностудії – прим. О. Б.) рассматриваются сценарии фильмов, переходящих на 1938 год, – «Дружба» («Самой ранней весной») – Любимовой, для режиссера Шелонцева, «Пульчинелло» – Олега Леонидова, для режиссеров Нелли Влад и Жанны Лодде. Тов. Аграновский пишет сценарий на тему «Дети на советской границе», в котором будет показана помощь детей пограничникам в их борьбе с шпионами и диверсантами. Перечисленные сценарии относятся к группе детских фильмов» [7].

Можливо попрацювати у цій картині «Дружба» Г. Ігнатовичу завадила нова зміна керівництва Одеської кіностудії, як це відбулося, наприклад, на Київській кіностудії, де С. Орелович, що замінив П. Нечесу на посаді директора, через рік сам був заарештований і розстріляний.

У др. пол. 30-х рр. ХХ ст. нове керівництво кіностудій завжди з пересторогою відносилось до проектів своїх попередників, особливо, коли вони виявилися «ворогами народу». Знімали за надуманими звинуваченнями директорів не лише українських кіностудій – це відбувалося по усьому Радянському Союзі. Так, наприклад, у ленінградському журналі «Рабочий и театр» С. Купріянов розповідав про «банду шкідників» на чолі з директором кіностудії «Ленфільм» на чолі з Кацнельсоном та про їх «шкідництва», які у сучасних умовах виглядають принаймні дивними: «Банда вредителей во главе с бывшим директором «Ленфильма» Кацнельсоном, Пиотровским, Михайлыком, пробравшаяся к руководству орденоносной студии, хорошо понимая значение кинематографии в нашей стране, мешала выпуску больших полноценных картин. Вредители пытались препятствовать работе братьев Васильевых в их работе над фильмом «Чапаев», над картиной, ставшей гордостью советской кинематографии. Вражеская рука пыталась испортить негатив фильма «Возвращение Максима», рассказывающего об одном из серьезнейших этапов борьбы партии Ленина-Сталина за пролетарскую революцию. Вредители срывали реконструкцию орденоносной студии, вредили в капитальном строительстве, разворовывали имущество «Ленфильма», пускали в производство заведомо негодные сценарии» [9, с. 1].

Не виключено, що завадило попрацювати на Одеській кіностудії робота у стрічці І. Пир'єва «Багата наречена», що розтягнулися на все літо 1937 р., про що повідомляв власний кореспондент газети московської «Кино» у Києві М. Ляховецький: «Група режиссера Пыр'єва под Каневом снимає уборку урожаю для фільма «Богатая невеста». Съёмки должны быть закончены до 1 августа, после чего начнутся монтаж и озвучивание» [11].

Зважаючи на наведену цитату, влітку 1937 р. Г. Ігнатович був на зйомках «Багатої нареченої», а восени – на монтажно-тонувальному періоді цієї картини. Крім того, Гнат Ігнатович як режисер працював над українським варіантом стрічки «Багата наречена».

Можливо, фільм Одеської кіностудії «Дружба», як і картина Київської кіностудії «Батьківщина», в якій Г. Ігнатович повинен був бути режисером-постановником через те, що керівництво знайшло крамолу в якомусь сценарії або просто через сумнівні реалії 30-х рр. ХХ ст.

У книжці французького дослідника українського кінематографу Любомира Госейка є цікава фраза: «Друга половина 30-х рр. Тільки «Запорожець за Дунаєм» і «Назар Стодоля» вбереглися від повторення долі таких непоставлених фільмів, як «Катерина» Володимира Ігнатовича, «Сава Чалий» Бориса Тягна чи «Ой не ходи Грицю» за сценарієм Євгена Кравченка» [4, с. 92]. Не виключено, що Л. Госейко помилився з іменем майбутнього режисера-постановника «Катерини»: не Володимир, а Гнат. Адже в той час на Київській кіностудії був лише один Ігнатович – Гнат Ігнатович Ігнатович-Балінський, який дуже добре розбирався в українській культурі і побуті, а тому цей сценарій був би йому дуже цікавим. Тим більш, що не лише в тогочасних газетах і журналах, але й навіть архівних документах Київської кіностудії часто неправильно вказували імена та прізвища своїх співробітників.

Зйомки Гнатом Ігнатовичем картини «Катерина» повинні були відбуватися у рамках роботи започаткованої Семеном Ореловичем Школи молодих режисерських кадрів при Київській кіностудії. Після арешту С. Ореловича керівник Школи молодих режисерських кадрів Г. Затворницький виступив у газеті Київської кіностудії «За більшовицький фільм», сподіваючись на підтримку нового директора Д. Семенова: «В студії є тепер біля 40 молодих творчих працівників, що мають спеціалізуватися на режисерів...»

Проводячи цю роботу новому директору фабрики Семенову... Ми маємо реальну можливість вже тепер розпочати роботу «вишу» та розгорнути підготовку до дебютних постановок – «Як гартувалася сталь», «Вершники», «Травнева ніч» та «Катерина» – цю можливість треба повністю використати, щоб в 4 кварталі 1937 р. почали виробництво дебютних фільмів» [6]. Зважаючи на статтю Гліба Затворницького, дебютна постановка «Катерини» повинна була розпочатися в жовтні-грудні 1937 р., тобто після закінчення роботи Гнату Ігнатовича у фільмі «Багата наречена». Усі згадані у статті фільми, окрім «Вершників», не були зняті. Та й у цій стрічці змінили режисера-постановника Б. Канєвського на І. Савченка.

Г. Ігнатовичу могли не дати власної постановки, оскільки він не «громив» свого вчителя Л. Курбаса, а намагався відмовчатися. У ті часи в партійних документах був навіть термін щодо таких людей – «мовчальник», що прирівнювалося до співпраці з

«ворогами народу». Після арешту директорів Київської кіностудії П. Нечеси, а потім і його наступника С. Ореловича, новий директор Д. Семенов викривав як «шкідників», так і «мовчальників», серед яких згадується й Гнат Ігнатович: «Эта банда диверсантов и вредителей поставила ряд поганеньких картин и пользуясь отсутствием бдительности со стороны работников кинематографии, сумела протащить некоторые из них на экран.

На екранах появился «Кармелюк», написанный по материалам госпожи Старицкой-Черняховской и поставленный Ф. Лопатинским. Известного народного героя Кармелюка в этом фильме переокрасили в «жовто-блакитный» цвет. Зрителю показывались: «Тарас Трясило», «Василина», «Жемчужина Семирамиды», «Экспонат из паноптикума», «Хранитель музея», «Тебе дарю» и прочая буржуазно-националистическая дрянь. <...> Отмалчивается ученик Курбаса – Игнатович, не желающий выступить с критикой своей совместной работы с националистами, хотя он долгое время вдалбливал в головы студентов театральных институтов Харькова и Киева «сведения», полученные им от Курбаса» [16].

Незважаючи на те, що колишньому «березолівцю» і «мовчальнику» Г. Ігнатовичу не вдалося запуснитися з власними фільмами «Батьківщина» і «Катерина», він важкого 1937 р., коли енкавееєсівці на «чорних воронках» регулярно арештовували кінематографістів не лише на Київській кіностудії, але й часто навіть під час зйомок в експедиціях, залишився на свободі. Більше того, наступного 1938 р. він став співрежисером (за сучасною термінологією, другим режисером) А. Роома у фільмі з робочою назвою «Війна починається». Підтвердження цьому знаходимо в студійній газеті: «15 липня почнеться знімання фільму «Війна починається». Склад знімальної бригади – режисер А. М. Ромм, співрежисер Г. Г. Ігнатович» [22]. 1938 р. цей фільм вийшов у прокат під назвою «Ескадрилья № 5». Крім того, останнім фільмом, у якому Г. Ігнатович попрацював у 30-х рр. був «Щорс» О. Довженка, який 1939 р. був успішно зданий головному замовнику цієї стрічки – Й. Сталіну.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що поставлені наукові завдання виконано: досліджено життєвий і творчий шлях Г. Г. Ігнатовича у др. пол. 30-х рр. ХХ ст. на Київській кіностудії художніх фільмів; проаналізовано специфіку творчої діяльності в радянському кінематографі у 30-х рр. ХХ ст.; наведено список тогочасних кіноакторських і режисерських робіт Г. Ігнатовича на Київській кіностудії художніх фільмів; реконструйовано невідомі сторінки творчої діяльності Г. Ігнатовича – намагання запуснитися в якості режисера-постановника з фільмами «Батьківщина», «Дружба» та «Катерина».

Тим не менш, перспективи наукових розвідок залишаються великими, оскільки мало дослідженим залишається кінематографічний період творчої діяльності Г. Г. Ігнатовича на Київській кіностудії художніх фільмів у 40-х рр. ХХ ст.

Література:

1. Азарін А. В кіностудіях «Союздитфільму» / Азарін А. // Радянське кіно. – 1936. – № 9. – С. 20–21. 2. Безручко О. Г. Г. Ігнатович (Балінський): режисер театру і кіно, педагог / Безручко О. В. // Матеріали III круглого столу «Український кінематограф: минуле, сьогодення, перспективи», 9 лютого 2011 р., м. Київ. – Київ. – 2011. – С. 11–19. 3. Брати Мур. Хто такий Ігнатович? / Брати Мур // За більшовицький фільм. – 1937. – 28 вересня.

4. Госейко Л. Історія українського кінематографа. 1896–1995 ; пер. із фр. / Госейко Л. – Київ, 2005. – 464 с. 5. «Добре живимо». Нова картина режисера І. Пир'єва : [ред. ст.] // Пролетарська правда. – 1936. – 14 квітня. 6. Затворницький Г. Шлях творчого зросту / Затворницький Г. // За більшовицький фільм. – 1937. – 4 вересня. 7. Зильберман Х. На пути к оздоровлению / Зильберман Х. // Кино. – 1937. – 28 февраля. 8. Ігнатович О. У полі світла / О. Ігнатович // Ігнатович Г. Г. Від гасниці до рампи: нариси з історії театру на Закарпатті. – Ужгород : Ліра, 2008. – С. 291–306. 9. Куприянов С. Передовая / С. Куприянов // Рабочий и театр. – 1937. – № 8. – С. 1–4. 10. [Л. Горюнов у фільмі «Дружба»] // Радянське кіно. – 1936. – № 9. – С. 20. 11. Ляховецький М. В Киевской студии / Ляховецький М. // Кино. – 1937. – 28 июля. 12. На зйомках фільма «Багата наречена» : [ред. ст.] // Радянське кіно. – 1936. – № 10. – С. 45. 13. Орелович С. Л. Київська кіностудія в ювілейному році / Орелович С. Л. // Радянське кіно. – 1937. – № 1–2. – С. 29–34. 14. Особова справа Г. Г. Ігнатовича-Балинського // Архів Національної кіностудії художніх фільмів ім. О.П. Довженка. – Ф. 670. – Оп. 1-Л. – Спр. 1416. 15. Против формализма и натурализма [Из доклада тов. Б. З. Шумяцкого] // Кино. – 1936. – 6 марта. 16. Семенов Д. Буржуазные националисты в украинском кино / Д. Семенов, Б. Бродский, Б. Каневский // Кино. – 1937. – 4 октября. 17. Тематичний план 1937 року – на широке обговорення : [ред. ст.] // За більшовицький фільм. – 1936. – 3 червня. 18. Ткач М. «Строгий юноша» и не строгие руководители / Ткач М. П. // Кино. – 1936. – 28 июля. 19. У роботі київської студії потрібна більшовицька і дійова самокритика : [ред. ст.] // Радянське кіно. – 1936. – № 4. – С. 1–3. 20. [Учень московської школи Ті-Хун в ролі Фу з фільма «Дружба»] // Радянське кіно. – 1936. – № 9. – С. 20. 21. Хроніка Українфільма : [ред. ст.] // Радянське кіно. – 1936. – № 10. – С. 45. 22. [15 липня почнеться знімання фільму «Війна починається»] // За більшовицький фільм. – 1938. – 9 липня.